

A D A B A K I A K

DURANGOKO GAISOTEGIKO MOJAK 1887-GARREN URTEAN
AITA SANTUARI EGITEN EUTSOEN EUSKAL OLERKIA

«Durangon, Bagillaren 2-ean 1887-garren urtean» izenpetuten eben euskal olerki bat Sor Maria Joaristi, Sor Maria Josefa Albizu, Sor Maria de Pagola, Sor Lorenza Echeverría, Sor Francisca Cendoya, Sor Maria Bárbara Inchausti, Sor Josefa Arocena eta Sor Dacia Herrero mojak «Aita Santu Leon XIII-garrenari, Durangoko Gaisotegiko San Bizente Paulen alabak, egiten deutsen eskinzariya».

Onexek dira euskal bertsuok:

*”¿Zer da, Jauna, munduan guk dakuskuna?
Biraua ta pekatua zabaldurik;
Baña geiyen biotza minduten deuskuna
Da, Zu ikustea larri ta estuturik.
Guri biotza poztuko deuskun gauzarik
¿Ez da ezer jazoko aurten munduan?
Bai, ospatuko dira pozez beterik
Zure urrezko ezteguak abenduan.
Igituko da orduan mundu guztiya
Euren eskinzariyak egiteko,
San Bizenteren Alaben gurariya
Da bizitza emon, zurea geituteko.”*

Norenak ote-dira bertsuok? Moja danen artean egiñikoak? Edo mojaran batek egin eta gaisotegiko moja danak izenpetu ote-eben?

Iñoz etorri jate burrura, Don Balbiño Garita-Onandia durengar euskal olerkaria be orduko garaialdian kapillau egonikua zala gaitotegi orretan.

«*Euskal-Erriak Aita Santuari*» izeneko liburuan agertu zan olerki au: «Tolosan: Eusebio Lopez-en moldiztegian. 1887»-

garren urtean. Balbiño Garaitaonandia, Jose Maria Ampuero, Isidoro Ruiz de Arbulo Gorosabel durangotarrak, Elorriyoko Kapelastegi, Ermuko Ezekiel Etxebarria, Otxandiyoko Arrese Beitia eta Euskalerriko beste olerkari pillo baten olerkiak agertzen dira liburu onetan.

«Moja euskaltzaleak» gaia egite-ordurako ez dira aztu-bearko onek Durangoko mojak.

N. A. G.

ALZAVALEN EUSKAL LIBURUA

Milla zazpireun eta irurogei ta zortzigarren urtean (1768) argitaratu zan Pedro Joseph de Alzaval Murgia-ren liburutxoak: *Ama Virgina Santissima Yciarcuaren bederatziurrena*.

Vinson-ek aipatzen dau, berak ikusi ez arren (I, 222 orr.) 1790-garren urtean egin zan bigarren argitaraldia, Tolosako Fermin Huar-te eta Arlegi-ren etxean.

Deba-ko Benefiziadua eta bertako len bikarioa izan zan Aldaval abadea (*Aldaval*, eta ez *Aldazabal* nik iñoz idatzi dodan moduan).

Gordetan ote-da iñun 1768-garren urtean egin zan argitara-aldiko aleen bat? ¿Iñork ote-daki gai onen barri gaur?

N. A. G.

ETXEZARRETAREN KURUTZIETAKO IKUSTAMENAK (TOLOSAKO ARGITARALDIA).—Durangoko Ramon Etxezarreta legegizonarenak dirala esan dogu beti Kurutzietako Ikustamenak.

Mogel-Juan Antoniok idatzi eban Konfesiño Ona liburuaren argitaraldi baten azkenengo orrialdeetan be (Tolosan, 1884'garren urtean) agertzen dira Kurutzietako Ikustamenok.

Etxezarreta il da gero egin zan argitaraldi au. Nor ete-zan argitaratze au egin ebana? Mogelen liburu onen beste argitaraldiak ez dodaz ikusi, edo beintzat iñoz ikusi badodaz be ez naz gogoratzen orain.

N. A. G.

SUKALDARI LIBURUAK.—Euskal literaturaren historian maiz gertatu zaiguna da, gutti edo batere ez dugulakoan, ezerrezaren ustean, dugun urria ere ikusi ez. Baita ere, halako edo holako gaia inoiz landu ez dan ustean lantzen hasi. Era honetako adibide asko emango genituzke, bainan, gaurkoz, exenplurako bederen, gertari berezi baten berri emanen dugu.

Gastronomia gaia, Euskaltzaindiak bere sorreran jarri zuen lehen literatura sariketa zan noski, Julene Azpeitia adiskideak irabazi zuena bere *Osasuna merketza ta yanaritzaz*, 1920-an argitaratutako lana, eta gaur egun EGAN-en orrietan Arrue adiskideak hain ongi eta hain umoretsu eramaten duena *Jan-edanak* izenez; baina lehenago ere landu zen euskal literaturan. Izan ere, gai hortan euskaldunak hain yayoak izanik ez da harritzekoa.

Gai hontaz, lehenago, 1889-garren urtean Tolosako Lopez-enean argitaratu zen, egilearen izen gabe, *COCINAN ICASTECO LIBURUA chit bearra famili gucietan. Lendabicicoa euskeraz.*

Lehendabizikoa? Goazen beraz lehen hau baino antzinagora, eta hogetabost urte lehenago arkituko dugu *ESCUALDUN COCINERA, ceinarekin nornahic cocina ona errechki eguin baiteçake*, Baionako Cluzeau-renean 1864-an argitaratua.

Horra euskal literaturan sarri gertatzen zaiguna, elkarren berririk gabe lan berdinean aritzea.

J. S. M.

CURROS ENRIQUEZ ETA BILINTX.—Goratu beharra dugu «Auspoa» Argitaldaria literatura zaharretiko lanak berriz argitaratzen egin duen lanagatik, eta lanotariko bat bereziki Bilintx-en *Bertso ta lan guziak* (1962) izan zen. Ikusi L. Mitxelenak EGAN-en egin zion aipamena, 1962-ko 1-3 zenbakiaren 91-garren orrialdean. Argitalpen hau dakart oroimenera Bilintx behar bezala ezagutzen ez dutenen aukerarako, zeren 1911-an egin zen argitalpena eskuratzea nekeza delako. Poetaren dohaina eta etorria oso bakanak izan ziren, eta ez zan harritzekoa Curros Enríquez-ek bere garaian bertsoz egin zion gorazarrea.

1911-an, Euskal-Esnaleak bildu eta argitaldu zituen Bilintx-en *Neurtitzak eta Neurri gabeko itzak* izeneko liburua, Karmelo Etxegarai-ren hitzaurrearekin. Hitzaurre honen XLIII-gn. orrialdean, Etxegarai-k dio, Careta gailego poetaren bertso batekin konparazioa egitean: «Curros Enríquez-ek ipiñi zituen gaztelaniaz, *Bilintx*-en izena ta oroitza goratzen zituzten neurtitz batzuek; baña irakurtzea aski da, jakiteko ayek izkribatu zituenak etzekiela *Bilintx* zeñ zan. Bere izena ezagutuko zuen, bere izaerarik, ez. Ala ez izatekotz ez liguke esango neurtizkari Donostiarra Mendizorrozko maldan zegoen txabola batean bizi zala.»

Baina, Curros Enríquez-ek, poeta bezala, bere poeman Bilintx-en etxea Mendizorrozko maldan jarri bazuen ere, ikusiko dugunez poetak beren gisara hartzen dituen lizentzia horietakoa zela, zeren aski ongi ezagutzen zuen poeta euskalduna. Eta, badira beste zenbait

gauza ere poeta gailego honek Bilintx-i buruz eginak, uste baino hobeto ezagutzen zuela adierazten digutenak. Jakina, Karmelo Etxegarai-koak, bere jakituria handia ba zan ere, bere denboran ez zuen gaurko aukerarik Manuel Curros Enríquez-en lan guztiak ezagutzeko, aldzikari eta egunkarietan hor-hemen sakabanaturik zeudelako.

Curros Enríquez, hain zuzen, Karlisten gerrateko 1875 eta 1876-ko urte haietan, Madrilgo *El Imperial* izeneko argitalpenaren kasetalari izan zen Euskal-Herrian. Eta bere berrietan bada zer ezaguturik orduko gertaereri buruz. Koronika horietako batean arkitzen da, 1876-ko urtarrilaren 21-ean kasetaren zuzendariari bidali zion gutuna, eta anitz xehetasunen artean ematen ditu gure poeta eta poeмери buruzko iritziak, baita ere Bilintx-en bertso oso bat koronika berean jaso. Baina, gehiago oraindik, agonian egoala bizitatu zuen gure poeta. Hara hitzez-hitz berak diona: «Cuando lo supe, anoche mismo, yo, que conocía al nobilísimo *Vilinch* por varios de sus cantares y por referencias, acompañado de su buen amigo don Cirilo Latierno, fui a su casa, calle del Puerto, número 5, y lo que entonces sentí aún lo recuerdo ahora con dolor.»

Beraz, argi dago Portu-karrikako 5-garrenean bizi zala ba-ekiela, eta ez Mendizorrozko maldan, poeman zion bezala. Poetaren lizentziak zabalak izaki.

Berri hauek Curros Enríquez-en *Obras escogidas*-en jasotzen dira (Editorial Aguilar, S. A. - Madrid, 1956). Aipatu dugun zatitxo hori 791-gn. orrialdetik hartua da. Eta Etxegarai-k aipatzen zuen poema hura ere, Curros Enríquez-ek Bilintx-i eskainia, liburu berean agertzen da, 280/282 orrialdeetan, *La canción de Vilinch* izenez.

J. S. M.

UGARTE-RI GEHIGARRIAK.—1969-ko EGAN-en, 4-6 zenbakiaren *Adabakiak* sailean, 103 orrialdean *Ugarte-ri* buruz zenbait lako lehendabizikoz *Ugartek, ur-arte*, erderazko *entrambasaguas* edo ohar argitara eman nituen. Nere argitasunen oinharri Mitxelena-ren *Apellidos vascos* (1953) liburua hartzen nuen, ez berak esaten dueantzerako zerbaít esan nahi zuela eta ez *isla*, batzuek oraindik uste duten bezala, baizik liburu hori etimologiaren oinharritzat hartzen nuelako, libururik onena dalako gai honi buruz. Eta honek ez du esan nahi hor zehar sakabanaturik askozaz ere lehenagotik ez daudenik era honetako iritziak.

Pozgarria izan zait gai honi buruz Justo Garate-gandik hartu dudan gutuna, esanez bera ere iritzi berdinekoa dela, edo hobeto esan, berak lehendik esanik zuenarekin hain ados natorrela. Iritzi

hau, *confluencia* bezala, 1929-an agertu zuela lehen aldiz Bilboko egunkari batean eta azkenez 1969-an Boletín del Instituto Americano de Estudios Vascos (Buenos Aires) aldizkariaren 76-garren zenbakian, urtarrila-martxoan, 40-gn. orrialdean.

Gaineratzen dizkidan ohar jakingarrienak hauek dira: 1934-an Humboldt-en *Berichtigungen und Zusätze* itzuli zuenean, bertako 49... orrialdearen pean hau argitara zuela: «Creo que Ugarte es *entreríos* no siendo nunca isla, aunque lo diga Astarloa (*Apología*, 2 edición, página 87) a quien sigue casi todo el mundo.» Eta, 1935-an, Mogel-en *La Historia y Geografía de España* liburuan dakar, 315-garren orrialdean: «...entre dos riachuelos y esto quiere decir *Uarte*»; eta azpikaldean Justo Gárate-ren oharra: «Véase la pág. 271. Tiene razón, pues es como *Entrambasaguas* y *Laka*.» Eta 271-garren orri hortan, azpikaldeko bigarren deian Justo-ren oharra dio: «*Ur* en toponimia no es agua, sino río, y *Ugarte* es entre ríos o confluencia como *Conflans*, *Coblentz* y *Cofrentes*. Jamás es isla.»

Beraz, honela argiago dago.

Esan beharrean gara ere, arestian aipatzen dugun Mogel-en lana, *La Historia y Geografía de España ilustradas por el Idioma Vasculence* izeneko lan horrek, Garate jaunaren zuzendaritzan eta oharrez argitaratutakoak, Euskaltzaindiko *Euskera*-n ikusi zuela argia, XVI urtea (1935), III-IV zenbakiaren 271/315 orrialdeetan.

Bakoitzari berea.

J. S. M.

**BAI, BAKOITZARI BERA; EUSKALTZAINDIAREN SORRE-
RA DALA TA.**—Euskaltzaindiaren urre-ezteietan, elkargoaren sorreri buruz eta bere berrogetahamai urteko ekintzeri buruzko lantxo bat gertatu nuen, erderaz, erdal periodistak eskaturik egin nuelako. Izan ere, urre-ezteiak hurbildu zirenean, handik eta hemendik izan nituen berri eskariegatik, sekretario bezala, beharturik nengoan hola-ko zerbait egitera. Lan hau, *La Gran Enciclopedia Vasca*-ren III-gn tomoan, 381/387 orrialdeetan osatuago arkitzen da, azken ikutu batzuekin egina danez (bertatik egin zidaten eskariari erantzunez), baina era ofizialkian *Euskera*-ren XIII-gn tomoan (1968), 293/299 orrialdeetan dator, aldizkari hau Euskaltzaindiarena danez. Lan hoietan, zein batean, zein bestean, ematen ditudan berriak *Primer Congreso de Estudios Vascos* (1919-1920) eta *Euskera*, I (1919-1920) liburuetatik hartuak direla sorreraren berriak eta gainerakoak Euskaltzaindiaren agirietatik. Euskaltzaindia sortu zanean oraindik jaiotzeko nengoanez, beharturik nengoan berriok paper zaharretatik ateratzera, eta paper zaharretara joko banuen zer hoberik aipatu ditu-

dan iturburuak baino? Sorrera garaiko bestelako aldizkari edo egunkarietara jo beharrik ez nuen, eskuetan agiri ofizialak nituelarik.

Gauzak honela direlarik, nere eginkizunean zintzo jokatu dudanez, puntu bat garbi lotu nahi nuke; eta, hau da: *Kamaraka* izenordezko batek, *Alderdi* izeneko aldizkari baten (256-257 zenbakiak, XXIV urtea), 5-gn orrialdean dio: «...vamos a dar algunas precisiones olvidadas en la relación publicada en EUSKERA 1968, páginas 293-294, bajo el título «Bodas de Oro de la Academia de la Lengua Vasca» y suscrito por su Secretario Sr. San Martín.» Eta ondorean azaltzen ditu zenbait gauza ez *Primer Congreso de Estudios Vascos* liburuan (eta biltzar horietan sorte zen Euskaltzaindia) eta ez *Euskera*-n eta ez Euskaltzaindiaren agirietan agertzen ez direnak. Behar bada hala izango dira. Ez dut ukatzen. Baina arestian esan dudanez, oraindik jaiotzeke nengoan, eta lana gertatzerakoan zeri egin behar nion kasu? Agiri ofizialeri ala hor zehar banandurik zabiltzan papereri? Ez dago esan beharrik.

Baina, hori gutxi balitz, Cosme Elguezabal-en izena bi aldiz aipatzen nuen *Euskera* XIII (1968) aldizkariko lan horren 294-garren orrialdean, sorreraren meriturik handienak berari emanek, eta *Kamaraka* (ez dakit jauna ala anderea den ere) dalakoarena bakarrik irakurtzen duenak pentsatuko luke izen hori isildu dudala. Elgezabal jauna bere alderdiko ideetakoa zela? Agiriak ez dute horrelakorik esaten, ez eta ere bera baino lehenago Euskaltzaindia, edo Euskeraren Akademia (zeren izena ez zan jarri 1919-ra arte) sortzearen ideia eman zuten Adolfo Urkixo edo Aristides Artiñano-ren ideia politikoak ere ez ditu jartzen agiriak. Baina, ba ahal zan hortarako premiarik? Eta hoiiek ahal dira nere «...precisiones olvidadas en la relación...»? Baina, zer da hau? Gezurtizat hartu nahi?

Hemendik ikusi, euskeraren batasunari buruzko arrazoiak zela-koan izango diren lan horretan. Onak gaude horren eskerreri begira egon behar bagina euskeraren alde hartzen ditugun lan eta nekeen ordainez. Alajaina!

J. SAN MARTIN.

